

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ЕВРОПЕИСТИКА“

Гергана Антонова Тошева
Докторант по политически науки

**„Десетилетието на радикалната преориентация на българската външна политика
(1989-1999г.) – приемственост и вътрешноинституционална съгласуваност на
ориентацията към евроинтеграция на България“**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен
„доктор по политически науки“

Научно направление: 3. 3 – Политически науки (Европеистика – История на
европейската интеграция – Източно разширяване на ЕС)

Научен ръководител: доц. д. п. н. Мирела Велкова Велева-Ефтимова

София
2019 г.

Материалите са на разположение в блок 4, етаж 1, кабинет 133, бул. Цариградско шосе № 125, катедра „Европеистика“, Философски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на Катедрения съвет, проведено на 08.10.2019 г., като е взето решение за откриване на процедура за публична защита на дисертационния труд.

Докторантът Гергана Антонова Тошева е зачислена за редовна докторантура на 1 февруари 2017г.

Членове на научното жури:

Доц. д. п. н. Мирела Велкова Велева-Ефтимова

Доц. д. п. н. Калоян Димитров Симеонов

Доц. д-р Юлия Иванова Захаријева

Доц. д-р Теодора Иванова Калейнска

Проф. д. и. н. Милко Стоянов Палангурски

Резервни членове на научното жури:

Доц. д-р Мариета Христова Рабохчийска

Проф. д-р Валентин Атанасов Спиридонов

Съдържание на дисертационния труд

Въведение: Проблеми на новоприсъединилите се страни от Източното разширяване на ЕС, като отправна точка за формулиране на изследователското намерение.....	8
1. Актуалност.....	8
Първа глава: Идентифициране на изследователския проблем в предмета „Радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция“.....	11
1.1. Състояние на научната литература, свързана с проблема.....	11
1.2. Аналитично-понятийна рамка.....	38
Втора глава: Генезис на въпроса за радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция след 1989 г. и параметрите за нейното осъществяване.....	53
2.1. Геополитическо и историческо наследство като предпоставка за стартирането на процеса на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция.....	53
2.2. Политиката на ЕИО/ЕС спрямо посткомунистическите страни – рамката, в която се осъществява радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция	67
Трета глава: Приемственост на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999).....	77
3.1. Инерция от предходния период.....	77
3.1.1. Правителството на Андрей Луканов 1.....	78
3.1.2. Правителството на Андрей Луканов 2.....	86
3. 2. Начало на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция	89
3.2.1. Правителството на Димитър Попов.....	89
3.2.2. Правителството на Филип Димитров.....	97
3.3. Официализирането на външнополитическата преориентация към евроинтеграция (подписването на ЕСА и подаване на молба за членство в ЕС)	108

3.3.1. Правителството на проф. Любен Беров.....	109
3.3.2. Правителството на Жан Виденов	120
3.4. Финализиране на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция.....	130
3.4.1. Правителството на Иван Костов.....	130
Заклучение	144

Четвърта глава: Вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999).....

4.1. Инерция от предходния период.....	148
4.1.1. Правителството на Андрей Луканов 1.....	149
4.1.2. Правителството на Андрей Луканов 2.....	155
4.1.3. Правителството на Димитър Попов	159
4.2. Началото на вътрешноинституционалната съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция.....	164
4.2.1. Правителството на Филип Димитров.....	164
4.3. Стабилизиране на механизмите за вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция.....	170
4.3.1. Правителството на проф. Любен Беров.....	170
4.3.2. Правителството на Жан Виденов.....	178
4.3.3. Правителството на Иван Костов.....	187
Заклучение.....	197

Заклучение: Радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999) – изводи и препоръки.....201

Библиография.....209

Приложение № 1: Таблици с подписани двустранни и многостранни международни договори в рамките на процеса на радикална преориентация на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999 г.).....248

Приложение № 2: Резултати (интензитет).....273

Характеристики на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа 276 страници. Структурата му е подредена по следния начин: въведение, четири глави и заключение, библиография и две приложения. Библиографията включва 235 статии и монографии, от които 134 на кирилица и 101 на латиница, както и 499 документа. Първото приложение представя в табличен вид външнополитическата дейност, насочена към присъединяването на България към многостранни и двустранни международни договори през разглежданото десетилетие, и резултатите. Второто приложение систематизира резултатите от индикаторите, анализиращи интензитета на външнополитическата активност.

Дисертационният труд е разделен на четири глави, като всяка от тях е посветена на осъществяването на конкретна задача. Първата представя теоретичната и аналитична рамка на изследването. Втората е посветена на историческите основания да възникне въпросът за външнополитическата преориентация към евроинтеграция и параметрите, в които тя може да бъде реализирана. Третата глава анализира външната политика на пет състава на Народното събрание и седем правителства, като целта е да се провери кога започва процесът на преориентация към евроинтеграция и дали той се характеризира с приемственост в рамките на десетилетието след 1989 г. Четвъртата глава съдържа резултатите от анализа на индикаторите за вътрешноинституционалната съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция.

Генезис на въпроса за радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция след 1989 г. и параметрите за нейното осъществяване

Външна политика на България (1944-1989)

От критичния анализ на основната академична литература, посветена на Източното разширяване на ЕС и прехода в СЦИЕ, се формира изводът, че посткомунистическите държави трябва да предприемат радикална преориентация след 1989 г., имаща за цел приобщаването им към Западна Европа (Schimmelfennig, 2005; O'Brennan, 2006b; Митев, 2017). Като резултат възниква въпросът: „*Каква е изходната позиция за тази преориентация?*“. За да се формулира отговор, се осъществява анализ на характера и посоката на външната политика на България в периода 1944 г. – 1989 г.

Началото се обуславя от т.нар. процентна сделка на сферите на влияние на Балканите между Сталин и Чърчил, а крайният момент – от отказа на СССР от неговата сфера на влияние върху страните от Централна и Източна Европа. Този анализ има за цел да отговори на два подвъпроса:

- a. *Каква е динамиката в характера на външната политика по линията „сателитност – самостоятелност“?*
- b. *Как се отразява тази динамика на посоката на външната политика по линията „Изток – Запад“?*

Въз основа на резултатите от анализа на българската външна политика в периода 1944 г. – 1989 г. се формират няколко извода. Първо, външната политика на България се характеризира с висока степен на сателитност, което е резултат от осъществената радикална преориентация от Третия райх към Съветския съюз, комбинирано с исторически обусловена русофилска традиция – специфична за българския случай. Малкото опити за самостоятелност, обслужващи националните интереси, в първите години са осуетени поради отсъствието на съветска санкция и/или защото застрашават интересите на СССР. Второ, посоката на външнополитическите инициативи е подчертано източна, дори и след либерализацията след 1956 г. Тогава привидно е дадено началото на известна свобода за интензифициране на отношенията със западноевропейските страни, но на практика тази тенденция е резултат от изпълнението на директивите на Съветския съюз. В светлината на тези факти се оказва, че дори и когато България провежда активни действия, насочени към установяване и стабилизиране на двустранните контакти със страните от Западна Европа, то това само подчертава високата степен на сателитност на външната политика.

Политиката на ЕИО/ЕС спрямо СЦИЕ

Правителствата на СЦИЕ са ограничени в своята активност спрямо ЕИО/ЕС от политическата рамка, дефинирана на т.нар. срещи на върха. В този контекст и мерките, които се предприемат от управляващите в България, са в отговор на решенията, оформящи политиката на Общността/Съюза към посткомунистическите страни.

Съгласно решенията на Европейския съвет, касаещи отношенията със СЦИЕ, се оформят три етапа на политиката на разширяване (Велева-Ефтимова, 2018). Първият е отлагането на решението за пълноправното членство чрез предложението за асоцииране към ЕИО/ ЕС (1989-1993 г.). Вторият етап е процесът на

предприсъединителна подготовка, която на практика подменя перспективата за бързо Източно разширяване (1993-1999г.). Третият етап обхваща времето на протичането на преговорите, с който се финализира процесът на разширяването (1999-2004 г.). Получаването на покана за започване на преговорите за пълноправно членство представлява неформално легитимиране на осъществената радикална външнополитическа преориентация към евроинтеграция (Велева-Ефтимова, 2018). Поради тази причина краят на изследователската темпорална рамка на дисертационното изследване е именно декември 1999 г., когато България получава покана за стартирането на преговорния процес. На всеки отделен етап форматът за взаимодействие между ЕИО/ЕС и СЦИЕ е различен, тъй като е дефиниран от различни инструменти и точно те задават пределните граници на възможностите за осъществяване на преориентацията.

Въз основа на анализа на политиката на ЕИО/ЕС към посткомунистическите държави се формират няколко извода. Първият е, че в рамките на периода 1989 г. – 1999 г. се наблюдава динамика в характера и целите на политиката на ЕИО/ЕС към СЦИЕ. Целта ѝ в началото е да подмени възможността за пълноправно членство с асоцииране. Геополитическите рискове за сигурността променят тази първоначална позиция и след 1993 г. вече може да се говори за оформяне на специфична политика за разширяване със СЦИЕ. Тя е формулирана като политика за разширяване чрез условност, което води до изработването на набор от нови инструменти за взаимодействие между ЕС и държавите в преход. Те трябва да отговорят на конкретни изисквания, за да се приблизят до възможността за пълноправно членство в Съюза. Второ, инструментите за взаимодействие се променят през двата разглеждани периода, което разкрива динамика в средствата за осъществяване на политиката на разширяване. Това обстоятелство разкрива, че се прави опит за повишаване на контрола чрез мониторинг на процеса на предприсъединителна подготовка от страна на ЕС. Именно той увеличава значението на външнополитическата преориентация, заради възможността за идентифициране на отклонения от условията на Съюза, които при това нарастват с времето. В светлината на тези факти се формира заключението, че радикалната преориентация на външната политика на България към евроинтеграция може да се осъществи в конкретни параметри, които са дефинирани от политиката на ЕС спрямо СЦИЕ. Само чрез съобразяване с тях желанието за приобщаване/членство може да бъде адекватно демонстрирано. Изработването на различни инструменти за

взаимодействие между Съюза и посткомунистическите държави отразява динамиката в целите на политиката, което предопределя и различните формати, в рамките на които може да се осъществи преориентация към евроинтеграция. Тази динамика предполага и необходимостта от промени във външнополитическия преход на България и именно тези промени всъщност би трябвало да докажат устойчивост на преориентацията. Казано с други думи, следването на „движещи се цели“, задавани от ЕИО/ЕС, маркира успешната преориентация.

Актуалност на изследването

Актуалността на въпроса за радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция в периода 1989 г. – 1999 г. е породена от две обстоятелства. Първото е наличието на следприсъединителна криза в отношенията между страните от Централна и Източна Европа, което води до промяна в интерпретациите на резултатите от Източното разширяване на ЕС. Първоначално разглеждано като добре функциониращ механизъм за демократизиране на посткомунистическите държави, се оказва, че процесът на предприсъединителна подготовка има краткотрайни и обратими постижения. Тези изводи довеждат до формулирането на въпроса защо се стига до това положение, имайки предвид, че посткомунистическите страни още в самото начало на своя преход към демокрация и пазарна икономика заявяват желание за приобщаване към западноевропейските норми и постижения, върху които се основава и развива европейският интеграционен проект. Намирането на отговор на този въпрос е от особено важно значение с оглед перспективата за присъединяването на страните от Западните Балкани към ЕС. Тези държави са белязани от недемократично и милитаризирано минало през 90-те години, което има потенциала да затрудни подготовката за пълноправно членство, тъй като държавната им независимост е резултат от военни действия и поставянето на условия може да бъде тълкувано като накърняване на суверенитета и да бъде възприето враждебно както от част от политическия елит, така и от обществеността. Намирането на генезиса на част от проблемите на Източното разширяване може да допринесе за формулирането на адекватна стратегия за присъединяването на страните от този регион, който има съществено значение за обезпечаването на сигурността на Съюза и на континента.

Достигане до формулирането на изследователския проблем на дисертационния труд

Като резултат от осъществения критичен анализ на основната литература, посветена на Източното разширяване на ЕС, прехода в СЦИЕ и конкретно в България и външната политика на страната след 1989 г., се формират няколко извода, които отвеждат до формулирането на изследователския проблем на дисертационния труд. Първо, преориентацията на външната политика е предусловие за стартиране на европеизация на СЦИЕ и съответно за реализиране на целите на разширяването. Чрез нея желанието за членство е публично декларирано като политически акт и представлява базисна предпоставка за стартиране на процес на присъединяване. В същото време външната политика е обект на процеса на европеизация на посткомунистическите държави като иманентна част от безпрецедентния преход в посткомунистическите страни. В същото време тя трябва да поддържа неговата динамика чрез устойчивост на преориентацията – като процес. Оформя се следното противоречие: от една страна, външната политика е във висока степен европеизирана, т.е. преориентирана, за да може да започне процес на европеизация; от друга страна, ЕС я европеизира чрез политиката на условност. Тъй като преориентацията протича преди и извън политиката за условност, то няма как в тази политика ЕС да е оказал съществено влияние, т.е. той разчита, че в нея преходът във висока степен е осъществен така, че да осигури влиянието на политиката на условност по-нататък. Второ, осъществяването на прехода в посткомунистическите държави е процес, характеризиращ се с вътрешни противоречия, тъй като е многоаспектен и политематичен. Трето, поради тези обстоятелства политическите и икономическите трансформации в България страдат от дефицити, резултатът от които е незавършеността им. Четвърто, разногласията в научната литература, анализираща външната политика на страната в условия на преход, потвърждават валидността на допускането, че външнополитическият преход е с хибриден характер, подобно на политическия и икономическия. В светлината на тези заключения се открива научно поле за осъществяване на изследователско намерение, което да допринесе за разбирането на прехода във външната политика на България след 1989 г., дефиниран като геополитическа преориентация, имаща за цел приобщаването на страната към

Западна Европа. Изводите от анализа на предходните кръгове на присъединяване към ЕИО/ЕС разкриват необходимостта да се осъществи преориентация на външната политика към евроинтеграция, която е в основата на и задвижва процеса на присъединяване. Тя обаче е резултат от вътрешнополитически стимули, а не от европеизация от страна на Общността/Съюза. Възможно ли е посткомунистическите държави, в това число и България, да не са реализирали външнополитическата си преориентация към евроинтеграция, от която се очаква да задвижва процеса на европеизация в другите области, и това да е част от причините за наблюдаваната следприсъединителна криза. С реализирането на изследователското намерение на настоящия дисертационен труд се цели да се допринесе за разбирането на този аспект от процеса на Източното разширяване.

Изследователски проблем

Изследователският проблем на настоящия дисертационен труд е, че въпросът за реализирането на външнополитическия преход на СЦИЕ е недостатъчно изяснен. Той остава във висока степен встрани от основния фокус на изследванията в тази научна област, а има и изследователски резултати, които си противоречат.

Цел и предмет на изследването

Целта на дисертационния труд е да допринесе за разбирането на генезиса на проблемите и резултатите на Източното разширяване на ЕС чрез отговор на следния **изследователски въпрос**: *„Има ли фактическа и устойчива преориентация на външната политика на България към евроинтеграция в периода 1989 г.-1999 г., характеризираща се с приемственост и вътрешноинституционална съгласуваност?“*.

В светлината на тази формулировка може да се изведе **предметът** на дисертационния труд, който е радикалната преориентация на българската външна политика.

Задачи и обект на дисертационното изследване

Изследователските задачи са:

- да се провери приемствеността на преориентацията на външната политика на България към евроинтеграция;
- да се провери вътрешноинституционалната съгласуваност на преориентацията на външната политика на България към евроинтеграция.

Тези задачи определят **обекта** на изследване, а именно приемствеността и вътрешноинституционалната съгласуваност на преориентацията към евроинтеграция.

В изпълнение на поставените изследователски задачи във втора глава на дисертационното изследване е осъществен анализ на основната литература, посветена геополитическото разположение на България и историческото наследство в областта на външната политика, както и развитието на политиката за разширяване на ЕИО/ЕС, за да бъде определена отправната точка за преориентация, както и нейните предели. Изследването на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция се разгръща в трета и четвърта глава на дисертацията съответно наименувани „Приемственост на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999 г.)“ и „Вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999 г.)“. Пета глава е посветена на изводи и обобщения от анализа.

Изследователски методи

Осъществява се систематичен **съдържателен и количествен анализ** въз основа на изброените индикатори и спрямо селектираните първични източници на информация. Поради особеностите на предмета на изследване, който е обект на интерес в различни научни полета, е избран комбиниран подход, в който съжителстват характеристики на исторически и политологични методи за провеждане на изследване. От историческата наука е възприето реконструирането в хронологична перспектива на процеса на

преориентация на българската външна политика към евроинтеграция в периода 1989 г. – 1999 г., а от политологичните изследвания – използването на измерими индикатори, което позволява операционализиране на аналитичната концепция.

Работни понятия: преориентация, външна политика, приемственост и вътрешноинституционална съгласуваност

В рамките на настоящето изследване под радикална преориентация на българската външна политика към евроинтеграция се разбира процесът на геополитическа преориентация на България, имащ за цел „*приобщаване на страната към Западния свят*“ (Петър-Емил Митев, 2017: 491).

Определението на външната политика е изведено от научното поле на международните отношения. Съгласно реалистката парадигма за международните отношения е аргументирана дихотомията „висши – нисши политики“, използвана за категоризирането на действията на държавите (Brian Wettlaufer, 2006). Висшите политики включват въпросите на военното дело, дипломатическите отношения, обезпечаването на националната сигурност. Нисшите политики се отнасят до управлението на текущите, всекидневни теми, предмет на регулиране на функционирането на държавата. Външната политика, принадлежаща към висшите политики, е конституирана на основата на целите, ценностите и инструментите, които правителството използва във връзките си останалите държави (Adnan, 2014).

В съответствие с тази дефиниция е и съдържанието на Конституцията на Република България, касаещо външната политика на страната. Според Конституцията, чл. 24, ал. 1 външната политика на страната се провежда в съответствие с нормите и принципите на международното право. АLINEЯ 2 оповестява целите на българската външна политика: обезпечаването на националната сигурност и независимостта на страната; благоденствието и основните права и свободи на българските граждани; установяване на справедлив международен ред.

Теоретичната концепция на дисертационния труд се основава на разграничението между външнополитически курс и външнополитически процес, формиращи механизма за правене и прилагане на външната политика, регламентиран от българската конституция от 1991 г. Под външнополитически курс се разбира

„общото направление на външната политика, за насочеността ѝ към постигането на набелязана далечна, трайна, стратегическа, генерална цел“, а външнополитическият процес е *„практическото осъществяване на външната политика“* (Георги Стефанов, 2006:25).

Според етимологичния речник на Българската академия на науките думата „приемственост“ произлиза от глагола „приемам“. Нейното значение е *„последователно следване и развитие на някаква дейност“* (Георгиев и колектив, 1999:709). Етимологията на думата „съгласуваност“ е с руски произход, а в съвременния български език произлиза от глагола „съгласявам се“, чието значение е *„възприемам и поддържам същото мнение, както други“* (Анастасов и колектив, 2010:651).

Следователно може да бъде приета работна дефиниция, че приемственост е наличие на един и същ външнополитически курс и процес за постигане на евроинтеграция, а вътрешноинституционална съгласуваност – наличие на съгласувани действия по осъществяването им от институциите, призвани да изпълняват тази роля. Вътрешноинституционалната съгласуваност се разглежда, първо, в рамките на механизма за формиране и осъществяване на външната политика, т.е. съответствие между външнополитическия курс, дефиниран от НС, и външнополитическия процес, прилаган от МС. Второ, се анализира вътрешноинституционалната съгласуваност в пределите на двете институции, носещи конституционна отговорност за външната политика – парламент и правителство.

Методология на изследването

За целите на дисертационното изследване са формулирани индикатори за анализ на двете характеристики на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция. Те се прилагат за всяко от седемте правителства, управлявали в рамките на изследователския период, както и спрямо петте състава на НС.

Индикаторите за анализирането на приемствеността на преориентацията на външната политика на България към евроинтеграция са:

- наличието на евроинтеграционния приоритет в декларациите и/или решенията на НС, тъй като тези документи дефинират външнополитическия курс на страната (Стефанов, 2006);
- наличие на евроинтеграционен приоритет в програмните декларации на МС, поради обстоятелството, че в тях са определени целите на външнополитическия процес в България за времето на управленския мандат на съответното правителство;
- интензитет на присъединяване към многостранни международни договори. Осъществяването на тази дейност е индикатор за протичащ процес на преориентация на външната политика по две основни причини. Първо, с присъединяването на България към многостранни международни договори, изработени в институционалните рамки на Съвета на Европа и НАТО, страната става част от т.нар. европейска международна общност на либералните ценности и норми, които са: социален плурализъм, върховенство на правото, демократично политическо участие и представителство, частна собственост и пазарна икономика (Schimmelfenning, 2005:173). Второ, с подписването на тези документи международноправните норми, разписани в тях, придобиват задължителен характер и имат приоритет пред националното право, което може да се тълкува като поемането на задължение от страна на България да ги спазва. Придържането към защита на индивидуалните и колективни права на човека е част от политическата условност на ЕС за сключването на СТС и ЕСА, а голяма част от международно правните норми в тази област са резултат от работата на ООН и поради тази причина в рамките на този индикатор се анализират и многостранни договори, чийто инициатор е ООН.
- интензитет на сключване на двустранни международни договори с държави от Западна Европа¹. Формулирането на този индикатор се основава на резултатите от изследването на Шмитер (Schmitter, 2011), според което за да бъде определено едно управление като демократично, то трябва да бъде признато от другите демокрации за такова². В светлината на този извод умерените и

¹ Това е геополитическо, а не географско понятие. Тук са включени държавите членки на ЕИО/ЕС Великобритания, Дания, Финландия, Норвегия, Холандия, Белгия, Франция, Германия, Испания, Португалия, Италия, Люксембург, Австрия, Ирландия, Швеция и Гърция. Турция, като държава членка на НАТО. Норвегия е включена, поради участието ѝ в Европейското икономическо пространство.

² Тази констатация не е неоспорима, но се използва за операционализирането на аналитичната концепция.

високите стойности на интензитета на двустранните договорни отношения със западноевропейски страни са показател за фактическото признаване на България за демокрация, която осъществява преориентация към евроинтеграция³;

- интензитет на сключване на двустранни международни договори с държави от Източна Европа⁴. Формулирането на този индикатор е резултат от две обстоятелства. Първото, че развитието на двустранно и многостранно сътрудничество между страните в региона на Югоизточна Европа е дефинирано от ЕС през 1994 г. като неформално условие за пълноправно членство. Следователно той разкрива до каква степен България е склонна да удовлетвори предприсъединителната условност. Второто, че почти всички посткомунистически държави заявяват аспирациите си за сближаване с ЕИО/ЕС, израз на което е подписването на Споразуменията за търговия и търговско-икономическо сътрудничество, Европейски споразумения за асоцииране и подаване на молби за членство. Поради тези две обстоятелства умерените и високите стойности на интензитета на подписване на двустранни международни договори със страните от Източна Европа разкрива протичането на процес на външнополитическа преориентация към евроинтеграция;
- инициативи, имащи за цел приобщаването на България към ЕИО/ЕС. Техният характер е реактивен, тъй като правителствата имат възможност да предприемат конкретни мерки в съответствие с параметрите, поставени от Общността/Съюза. Все пак външнополитическата активност, насочена към сближаване с ЕИО/ЕС, разкрива реализирането на преориентацията към евроинтеграция. Рамките, в които могат да бъдат предприети външнополитическите инициативи, са разгледани подробно във втората част на втора глава.

Индикаторите за анализирането на вътрешноинституционалната съгласуваност на преориентацията на външната политика на България към евроинтеграция са:

³ От прегледа на литературата, посветена на външната политика в периода 1944-1989 г., става ясно, че има практика за подписване на двустранни споразумения между България и западноевропейските държави, но тя е спорадична, поради което интензифицирането ѝ може да бъде интерпретирано като осъществяване на външнополитическа преориентация към евроинтеграция.

⁴ Това е геополитическо, а не географско понятие. В рамките на термина „Източна Европа“ са включени следните държави: Унгария, Полша, Литва, Латвия, Естония, Румъния, Словакия, Словения, Чехия, Съюзна Република Югославия, Македония, Хърватия, Босна и Херцеговина, Албания.

- стратегическа съгласуваност между НС и МС, т.е. съответствие между декларациите на НС и на МС по отношение на присъствието на евроинтеграционния външнополитически приоритет. Този индикатор разкрива степента на съгласуваност между външнополитическия курс и външнополитическия процес на България;
- институционална съгласуваност в НС. Този индикатор съдържа няколко елемента.

Първият е парламентарният контрол върху процеса на преориентация на българската външна политика към евроинтеграция. Той се измерва чрез интензитет на въпросите, касаещи отношенията между България и ЕИО/ЕС, спрямо общия брой въпроси на външнополитическа тематика в рамките на парламентарен контрол. Парламентарният контрол е право и задължение на Народното събрание според конституционните текстове, като е фокусиран върху актуални теми от политическия и икономическия дневен ред на държавата (Друмева, 2008). Този елемент е показател за политическата отговорност на правителството пред парламента, която е предпоставка за успешна реализация на държавното управление (Друмева, 2008). Умерените и високи стойности на интензитета разкриват високата степен на съгласуваност относно актуалността и значимостта на преориентацията към евроинтеграция между двете институции, призвани да изработват и реализират външната политика.

Вторият елемент на този индикатор са парламентарните изслушвания в Комисията по външна политика (КВП) към НС. Той се измерва чрез брой на заседанията на Комисията по външна политика към НС, на които се изслушват по компетентност представители на структури, свързани с преориентацията на външната политика към евроинтеграция. Комисиите към НС са спомагателен орган с предметна специализация, като една от основните им функции е събирането на информация от експерти и длъжностни лица (Друмева, 2008). Комисията по външна политика е постоянно действаща, като по време на нейните заседания се осъществява специфична форма на парламентарен контрол – парламентарно изслушване (Емилия Друмева, 2008). В случаите, когато се изслушва министър, според Правилника за функциониране на НС се изработва доклад, който се представя на председателя и народните представители. Този индикатор разкрива вътрешноинституционалната съгласуваност между НС и МС относно мерките, предприемани в рамките на процеса на преориентация на външната политика към евроинтеграция.

Третият елемент на този индикатор е парламентарна отговорност на Министерството на външните работи пред Комисията по външна политика. Формулирането на този индикатор се основава на две обстоятелства. Първото е, че постоянните комисии към НС се сформират в съответствие с ресорите на изпълнителната власт (Друмев, 2008). Поради тази причина за дисертационното изследване от значение е отсъствието на конфликтност в областта на външната политика между Министерството и парламентарната комисия. Второто обстоятелство произлиза от т.нар. сърцевина на парламентарната форма на управление, а именно *„отговорност на правителството пред парламента и зависимост на правителството от доверието на парламента; по този начин „отговорност“ и „доверие“ са две понятия в конституционното право, вместващи се в рамките на особеното правоотношение между избрания парламент, от една страна, и гласуваното от парламента правителство, от друга“* (Друмев, 2008:566). В този смисъл регистрирането на конфликтност относно полето на компетентност на Комисията по външна политика и тази на Министерството на външните работи по отношение на преориентацията на външната политика към евроинтеграция разкрива нарушена съгласуваност;

- институционална съгласуваност в МС. Този индикатор е съставен от два елемента. Първият е отчетност, която се измерва чрез броя на заседанията на МС, на които се отчитат компетентните по въпросите на приобщаването на България към ЕИО/ЕС структури. Структурите през изследваното десетилетие се променят, но общото е, че са част от изпълнителната власт. Този елемент разкрива вътрешноинституционалната съгласуваност на процеса на външнополитическа преориентация на страната към евроинтеграция поради две причини. Първата е, че един от основните принципи на функциониране на изпълнителната власт е ресорността, което означава, че *„министърът като глава на администрацията в конкретен ресор носи политическа отговорност пред парламента и пред министър-председателя за всичко, което се извършва в ресора“* (Друмев, 2008). Следователно изслушванията по компетентност на външния министър имат характера на правителствен контрол и колкото по-чести са те, толкова по-голяма значимост се отдава на предприемането на съгласувани мерки по това външнополитическо направление. Второ, освен външния министър се изслушват други административни звена, които разполагат с висока степен на компетентност в конкретни области, която *„осигурява*

решаващо предимство от информация, знания и подготовка в процесите по вземане на политически решения“ (Друмев, 2008). В светлината на тези факти може да се направи връзката, че колкото повече тези изслушвания по компетентност се осъществяват по въпросите на преориентацията на външната политика към евроинтеграция, толкова по-висока е степента на вътрешноинституционална съгласуваност на този процес. Тази характеристика разкрива значимостта, която се отдава на външнополитическата преориентация.

Вторият елемент на този индикатор са разминавания в позициите и действията на министър-председателя и на министъра на външните работи по въпросите на външната политика, които разкриват несъгласуваност по тази тема в рамките на МС. Формулирането му е резултат от конституционната уредба, според която *„министърът е държавен орган – централен едноличен орган на изпълнителната власт със специална компетентност“* (Друмев, 2008:541).

Източници на дисертационното изследване

Изследването на външнополитическата преориентация на България към евроинтеграция в периода 1989 г. – 1999 г. се основава на първични източници. Основанията, на които те са селектирани, е нормативната уредба на външната политика на страната в Конституцията на Република България от 1991 г.:

- стенограми на НС от пленарни заседания, когато се гласуват декларации поради *"значимия им политически ефект“* (Друмев, 2008: 484). Декларациите на НС определят външнополитическия курс на страната;
- стенограми на НС от пленарни заседания, когато се гласуват решения. Те притежават висока политическа стойност (Друмев, 2008);
- стенограми на НС от пленарни заседания, когато в дневния ред фигурира точка за ратифициране на двустранни и/или многостранни международни договори;
- стенограми на НС от пленарни заседания, когато се провежда парламентарен контрол. Осъществяването на парламентарния контрол е право и задължение по Конституция на народните представители;
- протоколи от заседанията на Комисията по външна политика към НС. Комисиите към НС имат статута на помощни органи, но на техните заседания

се изслушва министърът на външните работи. През десетилетието, което се разглежда, наименованието на тази комисия се променя, тъй като в компетентността ѝ се включват и въпросите относно европейската интеграция на страната;

- програмните декларации на правителствата, представени пред НС. Те са важен източник на информация относно дефинираните външнополитически цели; поставянето на акцент върху европейската интеграция на страната;
- протоколи от заседанията на МС, когато се обсъждат въпроси, отнасящи се до отношенията между България и ЕИО/ЕС;
- решения на МС, отнасящи се до международни договори, страна по които е България. Благодарение на тези решения могат да се проследят външнополитическите инициативи на правителствата;
- вестник „Работническо дело“ за периода ноември 1989 г. – април 1990 г. Разглеждането му е обусловено от обстоятелството, че той е средството за масова информация, използвано от БКП;
- годишните течения на вестник „Дума“. Характеризирането на този източник като „всекидневник на Българската социалистическа партия“ предполага разглеждането му;
- годишните течения на вестник „Демокрация“. Дефинирането му като „всекидневник на Съюза на демократичните сили“ обособява необходимостта от разглеждането му.

Ограничения на дисертационното изследване

Изследването на преориентацията на външната политика на България към евроинтеграция в периода 1989 г. – 1999 г. се характеризира с няколко ограничения.

Първото се отнася до изследователския период. Началната дата на изследването е 10 ноември 1989 г., тъй като тогава е извършен вътрешнопартиен преврат, който формално се приема за началото на прехода в България. Краят на изследователския период е избран да бъде декември 1999 г., тъй като тогава България получава покана за започване на преговори за присъединяване към ЕС на Европейския съвет в Хелзинки. Благодарение на този акт стартира фактическият процес на интеграцията на България към ЕС, тъй като се смята, че отварянето на преговорите *„предполага желанието за*

тяхното завършване“ (Sedelmeier, 2005: 133). Това обстоятелство е резултат от политическата същност на преговорния процес (Велева-Ефтимова, 2018).

Второто ограничение е свързано с изключването на служебните правителства, управлявали през изследователския период, от анализа на преориентацията на външната политика на България към евроинтеграция. Аргументацията се открива в обстоятелството, че служебните кабинети изпълняват ангажиментите си в условия на разпуснато Народно събрание, поради което не подлежат на парламентарен контрол. Служебните състави на МС не са преминали през процедурата на избори, а са назначени от президента на Република България, поради което степента на представителност е сравнително ниска. Освен това Конституцията разписва целите на работата на служебните правителства, които са нормирани в пределни граници. Поради тези обстоятелства времето на управление на кабинетите на Ренета Инджова (17 октомври 1994 г. – 25 януари 1995 г.) и на Стефан Софийски (12 февруари 1997 г. – 21 май 1997 г.) не подлежи на анализ в рамките на настоящото изследване.

Резултати от изследването

Трета глава на дисертационния труд **„Приемственост на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999 г.)“** има за цел да провери дали външнополитическият курс и външнополитическият процес на България по отношение на евроинтеграцията се характеризират с приемственост между пет състава на Народното събрание и седем правителства. Приемствеността изисква последователност между отделните състави на НС и МС в осъществяването на дефинираните външнополитически курс и външнополитически процес през изследваното десетилетие.

Резултатите от анализа разкриват, че в рамките на изследователската темпорална рамка външната политика на България преминава през четири етапа. Първият е инерция от предходния период – в периода 1989 г. – 1990 г. Вторият етап бележи началото на процеса на преориентация на българската външна политика към евроинтеграция от 1991 г. до 1992 г. Третият етап е официализиране на преориентацията чрез подписването на Европейското споразумение за асоцииране и подаването на официална молба за членство в ЕС от 1993 г. до 1996 г. И последният е

финализирането на процеса на външнополитическата преориентация към евроинтеграция - 1997-1999 г.

Благодарение на осъществения анализ на архивните данни се формират следните резултатите по всеки от шестте индикатора.

Първият индикатор е наличие на евроинтеграционния външнополитически приоритет в декларациите и/или решенията на Народното събрание. Въз основа на представените данни може се обобщи, че евроинтеграционният външнополитически приоритет фигурира в декларациите и/или решенията на четири от петте състава на Народното събрание. Следователно не се наблюдава приемственост във външнополитическия курс на България по отношение на пълноправното членство в ЕС според приетите официални документи на тази институция, носеща конституционна отговорност за формулирането на стратегическите и дългосрочните цели на външната политика на страната.

Вторият индикатор е наличието на евроинтеграционния външнополитически приоритет в програмните декларации на седемте състава на Министерски съвет. Като заключение може да се направи изводът, че от седемте състава на Министерски съвет, които управляват в рамките на изследователския период, само три дефинират евроинтеграцията на България като приоритет на външнополитическия процес. Първата програмна декларация, в която се съдържа дефинитивно тази цел, е на кабинета на Филип Димитров, управлявал от ноември 1991 г. до декември 1992 г. На основата на представените данни може да се направят два извода. Първият касае сравнително късното формулиране на приобщаването на страната към ЕИО като външнополитически приоритет. Вторият извод е, че липсата на тази цел в програмната декларация на правителството на проф. Любен Беров, управлявало непосредствено след това на Димитров и в рамките на същия състав на НС, разкрива отсъствието на приемственост на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция във външнополитическия процес на страната.

Третият индикатор е интензитет на присъединяване към многостранни международни договори. Въз основа на изнесените данни може да се направи изводът, че интензитетът на присъединяване на България към многостранни международни договори през разглеждания период се възприема като приоритетно направление на външната политика. Това обстоятелство разкрива готовността на правителствата да приобщят страната към ценностната система, стояща в основата на конвенциите, и да

поемат ангажимент да я спазват. От седемте състава на Министерски съвет само един кабинет не предприема мерки за подписването на такива договори. Благодарение на този факт се формира заключението, че се регистрира приемственост в процеса на преориентация на българската външна политика към евроинтеграция, но тя е нарушена.

Четвъртият индикатор е интензитет на сключване на двустранни международни договори с държави от Западна Европа. Въз основа на представените факти може да се направи изводът, че от седем състава на Министерски съвет при един интензитетът на сключване на двустранни международни договори с държави от Западна Европа е нисък и само при един е с високи стойности. Външнополитическата активност на останалите пет правителства се характеризира с умереност. Тези резултати са основание за формирането на заключението за наличието на висока степен на приемственост на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция, като в края на изследователския период тази външнополитическа линия се активизира.

Петият индикатор е интензитет на сключване на двустранни международни договори със страните от Източна Европа. В заключение може да направи изводът, че от седемте състава на Министерски съвет при един се отчита нисък интензитет на действията по това външнополитическо направление. Две от правителствата осъществяват политика, която се характеризира с висок интензитет на сключване на двустранни международни договори със страните от Източна Европа. Три кабинета предприемат мерки, които разкриват умерени стойности на дейността по това направление. Необходимо е да се отчете, че интерпретацията на този индикатор от 1994 г. се променя поради две обстоятелства. Първо, сключването на Пакта за стабилност в Югоизточна Европа, чрез който ЕС насърчава засиленото сътрудничество между страните от този регион и решаването по дипломатически път на двустранните проблеми. Второ, в периода 1994 г.-1996 г. част от страните от Източна Европа подават молби за членство в ЕС, поради което отношенията с тях не представляват контрапункт на тези със западноевропейските държави. Въз основа на тези данни се формира заключението за висока степен на приемственост във външнополитическата преориентация на България към евроинтеграция.

Шестият индикатор е предприемане на инициативи, свързани с ЕИО/ЕС. В обобщение на представените данни се формира изводът, че от правителството на Димитър Попов всички състави на Министерски съвет предприемат действия, които

имат за цел приобщаването на България към ЕИО/ЕС. Първият кабинет на Андрей Луканов предприема действия за подписването на първата спогодба, която дава правна основа на отношенията между страната и Общността. При второто правителство, ръководено от Луканов, активността по това направление стагнира. Това обстоятелство дава основание да се направи заключението за висока степен на приемственост на външнополитическата преориентация на България към евроинтеграция, но от 1991 г., когато е поставено нейното начало.

Въз основа на анализа на резултатите от шестте индикатора, изследващи петте парламента и седемте правителства, се формира заключението, че се регистрира висока степен на приемственост на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция през десетилетието от ноември 1989 г. - до декември 1999 г. С формулирането на този извод е осъществена първата задача на дисертационното изследване, а именно да се провери приемствеността на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция през първата декада след 10 ноември 1989 г. Направеното заключение оборва хипотезата на изследването, че външнополитическият преход, дефиниран от представителите на академичната общност като геополитическа преориентация на България, имаща за цел приобщаването на страната към Западна Европа, се характеризира с незавършеност и неустойчивост. Все пак трябва да се отчете, че процесът на преориентация на българската външна политика протича в различни параметри, зададени от ЕИО/ЕС, при отделните състави на двете институции, носещи конституционна отговорност за нея. Този извод дава основание за преминаването към следващата част на дисертационното изследване, имаща за цел да провери вътрешноинституционалната съгласуваност на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция.

Четвърта глава на дисертационното изследване **„Вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция (1989-1999 г.)“** има за цел да провери дали в рамките на конституционно установения механизъм за формиране и реализиране на външната политика на Република България се регистрира наличието на вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията към евроинтеграция.

Въз основа на резултатите от анализа на вътрешноинституционалната съгласуваност на радикалната преориентация на българската външна политика към

евроинтеграция изследваното десетилетие може да бъде разделено на три етапа. Първият е от ноември 1989 г. до ноември 1991 г., който се характеризира с инерция от предходния период. Вторият етап маркира началото на използването на механизмите за съгласуване - от ноември 1991 г. до декември 1992 г. Третият етап бележи стабилизирането на практиката да се осъществява вътрешноинституционално съгласуване на процеса на преориентацията на външната политика към евроинтеграция. Той обхваща периода от декември 1992 г. до декември 1999 г.

Като обобщение на направения анализ на изворовите източници, се достига до следните резултати по формулираните индикатори.

Първият индикатор е стратегическа съгласуваност в рамките на механизма за дефиниране и реализиране на външната политика. Въз основа на архивните данни може да се направи изводът, че в рамките на изследваните десет години, когато управляват пет парламента и седем правителства, само в два от случаите се отчита вътрешноинституционална съгласуваност. Тя се наблюдава при управлението на 37 НС и кабинета на Жан Виденов и 38 НС и правителството на Иван Костов. Това обстоятелство предпоставя формирането на заключение, че в разглеждания период се регистрира наличието на силно ограничена степен на вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция.

Вторият индикатор е вътрешноинституционална съгласуваност в рамките на НС. Като обобщение на данните относно парламентарния контрол може да се направи изводът, че три от съставите на парламента не упражняват конституционно установеното си задължение да контролират политиката на пет от седемте правителства във външнополитическото направление, което касае процеса на приобщаване на България към ЕИО/ЕС. По време на мандата на управление на Тридесет и седмото и Тридесет и осмото Народно събрание се регистрират питання на народни представители към кабинетите на Жан Виденов и на Иван Костов на тази тема. Въз основа на тези факти се формира заключението, че през периода ноември 1989 г. – декември 1999 г. се наблюдава силно ограничена степен на вътрешноинституционална съгласуваност на външнополитическата преориентацията на България към евроинтеграция.

Въз основа на фактологията относно парламентарните изслушвания може да се направи обобщението, че при две правителства не се провежда нито едно заседание,

посветено на евроинтеграцията на България. По време на мандата на два кабинета се регистрират по едно парламентарно изслушване на компетентните по това направление структури, разкриващи нисък интензитет. При едно правителство се отчита умерен интензитет, а при останалите две – висок. Тези резултати разкриват ограничената степен на вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията на външната политика на България към евроинтеграция в периода ноември 1989 г. – декември 1999 г.

Третият елемент на този индикатор се отчита чрез наличието на конфликтност между Комисията по външна политика и Министерски съвет по отношение на полето на институционална компетентност по въпросите на преориентацията към евроинтеграцията. Такава е регистрирана единствено по време на управлението на правителството на Иван Костов. На две от заседанията на Комисията, на които се провеждат парламентарни изслушвания на информация на Министерството на външните работи, заместник-министърът на външните работи Антоанета Приматарова подчертава, че евроинтеграцията на България е въпрос на вътрешна, а не на външна политика. Това обстоятелство разкрива висока степен на вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция през изследваното десетилетие.

Като обобщение от анализа на резултатите от трите елемента на индикатора за вътрешноинституционална съгласуваност в НС се формират няколко извода. Първо, парламентарният контрол върху процеса на външнополитическа преориентация се използва ограничено през първата декада на промените в страната. Второ, парламентарните изслушвания по това направление на външната политика се осъществяват сравнително по-често в сравнение с отговори на въпроси и питання на пленарни заседания. Трето, конфликтност по отношение на полето на институционална компетентност се отчита единствено при един състав на НС и МС. Въз основа на тези изводи може да се направи заключението, че процесът на радикалната преориентация на външната политика на България към евроинтеграция се характеризира с ограничена степен на вътрешноинституционална съгласуваност в НС.

Третият индикатор е вътрешноинституционална съгласуваност в МС. Той има два елемента – отчетност по компетентност на заседания на правителството на структури, разполагащи с правомощия в областта на политиката за приобщаване на

България към ЕИО/ЕС, и разминавания в позициите на министър-председателя и на министъра на външните работи по отношение на външната политика.

Въз основа на данни относно интензитета на изслушванията по компетентност в МС може да се направи заключението, че с изключение на двете правителства на Андрей Луканов, всички състави на МС провеждат заседания, на които се разглежда информация за политиката, насочена към приобщаването на България към ЕИО/ЕС. Това обстоятелство разкрива високата степен на вътрешноинституционална съгласуваност на процеса на преориентация на българската външна политика към евроинтеграция през разглежданата декада.

Вторият елемент се отчита чрез наличието на разминавания в позициите на министър-председателя и министъра на външните работи по въпросите на външната политика. По време на мандата на управление на правителството на Филип Димитров министърът на външните работи Стоян Ганев изразява своето съмнение, че моментът на признаването на независимостта на бившите югославски републики е избран правилно. Това обстоятелство разкрива несъгласие с решението на правителството, взето на заседание на МС, на което той не присъства. Другият случай, в който министърът на външните работи изразява известна степен на несъгласие с лансираната външнополитическа линия, е при кабинета „Виденов“. По време на парламентарно изслушване Георги Пирински изтъква, че икономизацията на външната политика не е правилна стратегия. По спомените на академик Илчо Димитров в рамките на правителството на Жан Виденов е налице и практическо разминаване в действията на министър-председателя и на министъра на външните работи по отношение на Народна Република Китай.

Следователно данните от този елемент разкриват, че през изследваното десетилетие се наблюдава висока степен на институционална съгласуваност на преориентацията на българската външна политика към евроинтеграция.

Като обобщение на резултатите от анализа на двата елемента на индикатора за вътрешноинституционална съгласуваност в МС, се формират няколко извода. Първо, отчетността пред правителството на структурите, разполагащи с правомощия в областта на политиката на приобщаване на България към ЕИО/ЕС, се осъществява активно през разглежданата декада. Второ, от седемте състава на МС само при два се наблюдават разминавания в позициите между министър-председателя и министъра на външните работи. Въз основа на тези изводи може да се направи заключението, че

процесът на външнополитическа преориентация към евроинтеграция се характеризира с висока степен на вътрешноинституционална съгласуваност в рамките на МС.

В порядъка на обобщенията на резултатите от анализа на трите индикатора за периода от ноември 1989 г. до декември 1999 г. се формира заключението, че радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция се характеризира с ограничена вътрешноинституционална съгласуваност.

Изводи от изследването

Изследването на приемствеността и вътрешноинституционалната съгласуваност на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция в периода ноември 1989 г. – декември 1999 г. разкрива началото на този процес и неговия характер в рамките на десетилетието.

Първо, стартът на външнополитическото преориентиране към евроинтеграция е поставен по време на мандата на правителството на Димитър Попов през 1991 г.

Второ, след даването на ход на процеса той се характеризира с висока степен на приемственост до края на изследователския период.

Трето, механизмът за вътрешноинституционално съгласуване започва да функционира през 1992г., когато България е управлявана от МС, ръководен от Филип Димитров.

Четвърто, необходим е период на стабилизиране на този механизъм, но в мандата на последните два състава на НС и на МС той се използва систематично. Резултатите за цялото десетилетие са показател за ограничена степен на вътрешноинституционална съгласуваност на преориентацията външната политика към евроинтеграция.

Въз основа на представените изводи може да се направи заключението, че процесът на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция в периода между ноември 1989 г. и декември 1999 г. се характеризира с висока степен на приемственост след 1991 г., когато на практика започва, и с ограничена степен на вътрешноинституционална съгласуваност.

В светлината на тези изводи с висока степен на убеденост може да се твърди, че характерът на външнополитическата преориентация към евроинтеграция не е част от

причините за съществуването на следприсъединителна криза в отношенията между България и ЕС.

Практическо приложение на методологията

Разработената методология за анализиране на процеса на външнополитическа преориентация към евроинтеграция може да бъде приложена и спрямо други страни от Източното разширяване поради общото им посткомунистическо минало. Генерирането на по-голяма и представителна база данни с резултатите от анализа на процеса на външнополитически преход на тези държави разполага с потенциала да допринесе за разбирането на част от причините, които водят до наличието на следприсъединителната криза в отношенията между СЦИЕ и ЕС. Благодарение на такъв подход е възможно да се проследи дали България е изключение, или правило в рамките на Източното разширяване.

Приноси на дисертационния труд

Резултатите от изследването на приемствеността и вътрешноинституционалната съгласуваност на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция в периода ноември 1989 г. – декември 1999 г. във висока степен разполагат с приноси моменти за изясняването на част от въпросите, възникващи в научните полета, с които дисертационният труд има съприкосновение.

Първият принос е изясняването на характера на външнополитическия преход на България, който по своята същност представлява радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция.

Вторият принос е разработването на методология за анализ на процеса на радикалната преориентация на българската външна политика към евроинтеграция.

Третият принос е изясняването на един от аспектите на Източното разширяване (европеизация на външната политика на страните - кандидатки чрез условност).

Списък с научни публикации по темата на дисертацията

1. Тошева, Г. (2018). *Отношенията между България и Европейската икономическа общност/Европейския съюз (1991-1993)*. - В: Оля Харизанова (съст.), *Сборник от Докторантски четения 1/2017*, с. 207-219, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
2. Тошева, Г. (2018). *„Външната политика на България в периода 1944-1991г.“*, - В: Оля Харизанова (гл. ред.), *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Книга Докторанти 2/2017г.*, с. 297-312, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
3. Тошева, Г. (2018). *Невъзможната интеграция на Западните Балкани в Европейския съюз. Международни отношения*. Година XLVII, 3/2018, с. 15-20.
4. Тошева, Г. (2019). *„Източното разширяване на Европейския съюз: същност и резултати“*. - В: Оля Харизанова (гл. ред.), *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Книга Докторанти 3/2018г.*, с. 135-152, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
5. Тошева, Г. (2019). *Преходът и външната политика на България след 1989г.* - В: сборник *„Докторантски четения 2/2018*, СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет“, София: Университетско издателство СУ „Св. Климент Охридски“, с. 95-106